

7. Podstawy gospodarcze – profile funkcjonalne małych miast

Podstawy gospodarcze³¹ to całokształt społecznych oraz gospodarczych funkcji pełnionych przez miasta w systemie gospodarki przestrzennej. W ich nakreśleniu, obok wyników omawianych we wcześniejszych rozdziałach wywiadów oraz wyników ankiety dotyczących wybranych przedsiębiorstw, są uwzględnione wybrane zasoby Banku Danych Lokalnych GUS-u. Korzystano ponadto z materiałów i danych uzyskanych bezpośrednio we właściwych miejscowych urzędach oraz zakładach.

Ośrodek administracji lokalnej

Istotną częścią podstaw gospodarczych badanych małych miast są działalności wynikające z odgrywania przez nie roli ośrodków administracji lokalnej – w czternastu miastach funkcji siedzib władz samorządowych gmin miejsko-wiejskich, a w pięciu (Sejn, Brańska, Raciąża, Górowa Iławeckiego oraz Lubawy) jako miast na prawach gminy, a jednocześnie siedzib samorządu otaczających je gmin wiejskich. Te funkcje administracyjne są szczególnie ważne w przypadku bardzo małych miejscowości, zwłaszcza będących ośrodkami rozległych, relatywnie gęsto zasiedlonych gmin, a jednocześnie położonych w znacznej odległości od większych miast. Dotyczy to roli urzędów gminnych i związanych z nimi służb jako pracodawców, placówek instytucji sektora publicznego – szkół oraz ośrodków kultury ogniskujących lokalne życie społeczne, jak również ściśle gospodarczych efektów mnożnikowych w postaci skupiania się usług konsumpcyjnych i produkcyjnych, a niekiedy wyspecjalizowanych działalności o rozległym zasięgu powiązań.

Akcentowanie w tym miejscu roli funkcji lokalnego ośrodka administracyjnego w określeniu podstaw gospodarczych małych miast ma na celu zwróceniu uwagi, że w zakresie tego czynnika objęty studium zbiór miejscowości ma niejako w miarę jednorodną sytuację wyjściową. Nie oznacza to określonego przełożenia tej funkcji na obserwowany rozwój społeczno-gospodarczy miasta, który jest kształtowany zarów-

³¹ Bliskie temu terminowi pojęcie *bazy ekonomicznej miasta* jest związane z określonym ujęciem teoretycznym [Dziewoński 1967; Jerczyński 1973; Suliborski 2010], a jego przyjęcie wymagałoby interpretacji, w tym podziału prowadzonych w mieście społecznych i gospodarczych działalności w zgodzie z zasadami przyjętymi w tej koncepcji badawczej. Nawiązującą do jej założeń i stosowanych wskaźników analizę, dotyczącą pełnego zbioru miast woj. warmińsko-mazurskiego, odnoszącą się do okresu 2008-2015, przeprowadził Bogdański [2019].

no przez inne składniki *pozycji terytorialnej* oraz *kapitału terytorialnego* [Camagni 2002, 2008; także Markowski 2015], odzwierciedla również uwarunkowania wynikające z przebiegu jego wcześniejszych etapów oraz zdarzeń, zasad ujętych w koncepcji *path dependence* – zależności od szlaku rozwoju [por. m.in. Scott, Stoper 2003].

W hierarchii społeczno-gospodarczej miast

Pod względem znaczenia społeczno-gospodarczego, na podstawie analizy materiałów zebranych w ramach przeprowadzonych prac terenowych, w tym wywiadów i badań ankietowych, można zarysować podział podzbioru miast objętych studium na mniejsze podgrupy, chociaż i w ich obrębie zaznaczają się różnice odzwierciedlające charakterystyczne, indywidualne cechy poszczególnych miejscowości.

Jeśli chodzi o skalę działalności gospodarczej, w tym zwłaszcza przemysłowej, Lubawa reprezentuje poziom nieporównywalny z pozostałymi miastami. Według uzyskanych lokalnie informacji, oprócz ponad 1600 pracowników tamtejszych, stopniowo rozbudowywanych zakładów koncernu IKEA, w przybliżeniu drugie tyle zatrudniają w samym mieście i okolicy ich lokalni podwykonawcy, m.in. producenci ram meblowych i luster. Działają także duże oraz mniejsze lokalne firmy meblarskie, budowlane, przetwórstwa spożywcze i innych branż, w tym giełdowa spółka Lubawa S.A. Na pytanie, co przyciąga do miasta inwestorów³², respondenci zgodnie odwołują się do lokalnych tradycji gospodarności, zaradności, związanych ze stabilnością zasiedlenia i dziedziczenia ziemi z pokolenia na pokolenie. Wymieniane są jako czynnik rozwoju także wyprzedzające działania lokalnych władz w zakresie budowy infrastruktury, utworzenie dzielnicy przemysłowej. Z kolei, zróżnicowany i powiększający się rynek pracy skłania pracowników dojeżdżających, w tym z odległych miejsc, do wiązania swojej przyszłości z miastem, lokowania oszczędności na tutejszym rynku mieszkaniowym. Rozbudowa oferty kulturalnej i rekreacyjnej zachęca do korzystania z niej mieszkańców sąsiednich, także większych ośrodków – Ostródy, Nowego Miasta. Rozwijająca się Lubawa zaczyna niejako wyrastać z kategorii *małych* miast, rozszerzając strefę swojego oddziaływania w zakresie funkcji o lokalnym i subregionalnym zasięgu, sięgając poziomu charakterystycznego dla miast *średniej* wielkości.

Położony także w powiecie ławskim Susz wyróżnia się również pod względem rozwoju przedsiębiorczości na tle objętego studium podzbioru miast (fot. 45-46). Działa tutaj kilka zakładów przemysłowych zatrudniających po stu kilkudziesięciu pracowników, w sumie dużo jak na pięciotysięczne miasto, w znacznej części dojeżdżających z tej, jak i z sąsiednich gmin. Z Susza z kolei dojazdy kierują się do Ławy oraz Kwidzyna i Prabut – poprzez granicę z woj. pomorskim. Tutejsze przedsiębiorstwa, poza działającym od ponad trzydziestu lat zakładem chemii gospodar-

³² Zgodnie z wcześniejszymi planami, zakłady IKEA miały zostać zlokalizowane w sąsiedniej Ławie. Znaczenie ich obecności w mieście wiąże się również z faktem silnego *zakorzenienia* inwestycji tego koncernu w Polsce, szczególnie w skali szerszego regionu. Jak wynika z uzyskanych lokalnie informacji, przy wynoszącym ponad 90% udziale produkcji przeznaczanej na zagraniczne rynki, lubawskie zakłady sprowadzają dwie trzecie podstawowego półproduktu – drewnianych paneli z krajowych wytwórni.

Fot. 45. Funkcje przemysłowe w Suszu

Fot. 46. Obiekty przemysłowe – Susz

czej wchodzącym w skład sieci INCO i dużą firmą zaopatrującą gospodarstwa rolne w sprzęt techniczny, nawozy i środki ochrony roślin, reprezentują głównie branże spożywczą oraz meblarską i elementów budowlanych. Są to średniej wielkości miejscowe przedsiębiorstwa rodzinne o szerokim, co najmniej ogólnokrajowym zasięgu rynkowym, w tym lokujące swoje wyroby głównie za granicą. Są nastawione na specyfikę i jakość, obok ceny oferowanego produktu. Niektóre stosują własne, potwierdzone wnioskami patentowymi rozwiązania technologiczne, dążą do zatrudniania również specjalistycznej kadry. O stabilnej sytuacji gospodarczej miasta świadczy brak wolnych mieszkań oraz ruch budowlany; co roku powstają nowe, jednorodzinne domy. Aktywności gospodarki towarzyszy też rozbudowa infrastruktury, zarówno technicznej, jak i społecznej, w tym obiektów sportowych. W tym ostatnim zakresie specjalnością Susza są popularne, corocznie organizowane ogólnopolskie zawody w dziedzinie triathlonu.

Do małych miast o wyróżniających się *in plus* podstawach gospodarczych w skali rozpatrywanego podzbioru należy również Olsztynek. Jego charakterystyczną cechą jest szeroki zakres funkcji, obejmujący sektory przemysłu (zwłaszcza spożywczego) oraz różnorodnych usług. Największy zakład, dawna wytwórnia soków „Kubuś”, przejęta przez *Tymbark*, zatrudnia kilkuset pracowników. Od 1965 r. działa, zatrudniająca ponad stu pracowników lokalna, rodzinna firma *Octim*, produkująca i sprzedająca pod własną marką przyprawy spożywcze na ogólnokrajowym, a w części również międzynarodowym rynku. Przed kilkoma laty powstała, wchodząca w skład sieci *Indykpolu* wytwórnia pasz (na okolicznych terenach jest wiele ferm drobiarskich), także produkująca na ogólnopolski rynek. Są też rozwijające się zakłady branży chemicznej, meblarskiej oraz duża liczba małych przedsiębiorstw. W zakresie pełnionych usług, miasto podtrzymuje tradycje związane z turystyką i rekreacją. Funkcjonują dawniej zakładowe, związane też z urzędami wyższego szczebla ośrodki wypoczynkowe; miejscowy skansen odwiedza rocznie ok. stu tysięcy osób. Olsztynek wykorzystuje atuty swojej *pozycji terytorialnej* – walory krajobrazowe wiejskiego otoczenia, usytuowanie przy rozwidleniu ważnych dróg krajowych oraz bliska odległość od ponad dwustutysięcznego miasta – ośrodka rangi regionalnej. Ma również zasoby *kapitału terytorialnego* nieograniczające się do sfery lokalnej przedsiębiorczości. W opiniach respondentów uznawany jest za miejsce *przyjazne* dla życia. Powiązany silnie z Olsztynem codziennymi dojazdami do pracy i szkół, staje się stopniowo, jak to wyrażono w jednym z wywiadów, częścią *zaplecza mieszkaniowego* tego miasta.

Druga podgrupa małych miast to te, w których przy zróżnicowaniu pełnionych funkcji zaznaczają się w ich strukturze luki lub występują inne czynniki rzutujące na postrzeganie ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej danych miejscowości. Należy do nich Lidzbark. Położony nad malowniczym jeziorem, na zalesionym, pofałdowanym terenie, odgrywa, podobnie jak Olsztynek rolę ośrodka wypoczynkowego i turystycznego, a podobnie jak Susz ośrodka sportowego, z obiektami wykorzystywanymi przez kluby i stowarzyszenia z całej Polski. Funkcje te nie oddziałują jednak w wymierny

sposób na gospodarkę miasta ze względu na ich profil oraz sezonowy charakter³³. Jej podstawą był w istocie przemysł, natomiast jego główne branże – skórzana i materiałów budowlanych uległy w procesie transformacji w przypadku pierwszej likwidacji, a drugiej silnemu ograniczeniu. Przetrwał przemysł drzewny, powstały duże szwalnie. Największe obecnie przedsiębiorstwa, spółki zatrudniające ponad dwustu pracowników każda, specjalizują się w produkcji karniszy i rolet oraz mebli tapicerowanych. Działają także średniej wielkości firmy, m.in. wytwarzające tekstylia hotelowe oraz meble ogrodowe. Ich wyroby są kierowane na rynek ogólnokrajowy oraz na eksport. Słabość rynku pracy wiąże się z niedoborem stanowisk dla osób z wyższym wykształceniem. Przewidywane są dalsze inwestycje przemysłowe. Ich przyciąganie nie jest jednak samym w sobie celem działań władz samorządowych, które skupiają się na tworzeniu warunków sprzyjających poprawie jakości życia w mieście.

Do tej samej podgrupy należy zaliczyć Barczewo. Położenie w bezpośrednim sąsiedztwie Olsztyna powinno sprzyjać jego rozwojowi i tak jest w ogólnym wymiarze, co potwierdza relatywnie stabilna liczba mieszkańców, przy czternastoprocentowym w latach 2010-2017 przyroście zasobów mieszkaniowych. Przeprowadzone w tym mieście wywiady ukazują, inaczej niż miało to miejsce w przypadku Olsztynka, bardziej złożony obraz. *Olsztyn przytłumił Barczewo, które się nie rozwija* – to opinia zawarta w niejednej uzyskanej na miejscu wypowiedzi. Ujemne oddziaływanie dużego miasta przejawia się w słabszym od oczekiwanego rozwoju obiektów handlowych oraz lokalnych, w tym zdrowotnych i edukacyjnych usług³⁴. Tożsamość Barczewa przejawia się natomiast w dziedzinie kultury, poprzez odwołujące się do lokalnego dziedzictwa festiwale muzyczne. Przyciągają także uwagę odrestaurowane zabytki miejskiej starówki. Pod względem funkcji mieszkaniowych, do których nawiązywano już także wcześniej, Barczewo pełni je w coraz większym stopniu na rzecz Olsztyna, w tym jako plac budowy wybieranych jako miejsce zamieszkania przez olsztyńskich osiedli. Nie następuje jednak ich integracja ze starszą częścią miasta. Dla jego wizerunku jako całości pewnym obciążeniem jest funkcjonujący zakład karny³⁵. Z kolei, rynek pracy Olsztyna przyciąga co drugiego spośród pracujących mieszkańców Barczewa. Funkcje przemysłowe są reprezentowane przez kilka średniej wielkości zakładów produkujących, głównie na eksport, meble i szyby okienne, a na rynek krajowy materiały budowlane oraz instalacje techniczne stosowane w przemyśle spożywczym.

Niektóre istotne cechy dzielą z wyżej wymienionymi miastami także odległe Sejny, stanowiące pod innym względem indywidualny, trudny do zakwalifikowania przypadek. Jako ośrodek rangi powiatowej mają one ponadstandardowy w skali omawianego podzbioru sektor publiczny, w tym szpital, szkoły średnie (oprócz liceum

³³ Jak to ujęto w przeprowadzonym wywiadzie: *Mamy dwa tysiące miejsc noclegowych przy samej plaży, ale turystów w mieście nie widać; są to głównie dzieci i młodzież – kolonie, obozy w zamkniętych ośrodkach.*

³⁴ Było to już odnotowane w jednym z wcześniejszych rozdziałów.

³⁵ Olsztyńska strefa *suburbanizacji*, z przeważającą jednorodzinną zabudową, obejmuje Łęgajny, Wójtowo i inne, położone wokół Barczewa miejscowości wiejskie.

ogólnokształcącego technikum rolnicze), rozbudowaną infrastrukturę kulturalną – dom kultury, Dom Litewski, stowarzyszenie Pogranicze. Położone w otoczeniu jezior i lasów, Sejny pełnią również funkcję ośrodka turystycznego i wypoczynkowego. Ceny nieruchomości w mieście są wysokie, co wiąże się z częściowo jedynie odzwierciedloną w dostępnych danych aktywnością gospodarczą lokalnej społeczności, w tym akumulacją kapitału z okresu słabo przepuszczalnej granicy państwowej. Rozwinięty jest handel, działa spora liczba małych przedsiębiorstw budowlanych. Z drugiej strony miejscowy przemysł – mleczarnia, dwa tartaki (ukierunkowane częściowo na zagraniczne rynki) jest niewielki. Formułowana jest potrzeba *strategicznej inwestycji* w postaci zaawansowanego technologicznie zakładu przemysłowego, co jak dotąd pozostaje w sferze projektów. Występują pewne zaniedbania infrastrukturalne wynikające z trudnych problemów pogranicza. Istnieją wreszcie oparte na konkurencji, a także trudnych uwarunkowaniach historycznych relacje z pobliskimi Suwałkami, dawnym ośrodkiem wojewódzkim, większym i znacznie silniejszym gospodarczo miastem, do których część mieszkańców Sejn dojeżdża do pracy.

Kolejną podgrupę tworzą dwa miasta Warmii, Orneta i Reszel, w których pełniące dawniej, silnie zredukowane funkcje przemysłowe nie zostały zastąpione przez nowe działalności w stopniu wyznaczającym stabilność lokalnej sytuacji społeczno-gospodarczej, czego następstwem był duży odpływ i spadek liczby mieszkańców w ostatnich dwóch dziesięcioleciach. Są to jednocześnie miasta o znacznym, w bardzo niewielkim stopniu wykorzystanym potencjale w dziedzinie funkcji mieszkaniowych, a zwłaszcza turystycznych. Dysponują one bogatym dziedzictwem materialnym w postaci częściowo zachowanej średniowiecznej zabudowy z licznymi, odrestaurowanymi zabytkowymi obiektami. Towarzyszą temu wysokie walory przyrodnicze oraz inne krajoznawcze wiejskiego otoczenia. Brak jednak odpowiedniej infrastruktury. Obecnie trzonem podstaw gospodarczych jest sektor publiczny, w tym urzędy oraz duże, cenione w regionie placówki szkolne. Orneta jest ponadto ruchliwym ośrodkiem handlu oraz różnorodnych usług świadczonych na rzecz wiejskiego zaplecza, obejmującego tę, jak i po części sąsiednie gminy. Jest także sporo drobnej wytwórczości. Z większych działa przedsiębiorstwo zatrudniające kilkudziesięciu pracowników, produkujące przenośniki taśmowe i betoniarnie, w dużej części dla duńskiego odbiorcy. Liczne są codzienne dojazdy do pracy; ich często wymieniany kierunek to sąsiednie Dobre Miasto. Miejskowy popyt na pracę jest jednak nasycony (nie dotyczy to osób o wysokich kwalifikacjach), a lokalne firmy, np. remontowe i budowlane, posiłkują się pracownikami zza wschodniej granicy.

W Reszlu okres transformacji przetrwały, chociaż w zmniejszonej formie, dwa ważne w tym mieście zakłady przemysłowe. Pierwszy z nich – Rema, bazująca na przedwojennych jeszcze tradycjach, wytwarzająca pilarki – obrabiarki do drewna, zatrudnia ok. 120 pracowników, lokując dwie piąte produkcji za granicą. Druga – Mebelplast ma ok. 160 pracowników; produkuje meble tapicerowane na rynek krajowy, jak również na eksport. Największym pracodawcą w mieście jest jednak urząd gminy. Mniej niż w Ornece jest w Reszlu natomiast małych, rzemieślniczych, handlowych i usługowych, firm. Turystyka kuleje, jak się to określa w wywiadach, przy niedostat-

kach infrastruktury, w tym braku odpowiednio przygotowanych tras turystycznych. Grupy wycieczkowe, często zagraniczne, zatrzymują się z reguły na krótko w rynku. Dotyczy to także uczestników licznych pielgrzymek odwiedzających położone w pobliżu miasta sanktuarium Św. Lipki.

Pozostałe małe miasta to w większości lokalne ośrodki położone na obszarach rolniczych, przy czym w części spośród nich, obok funkcji pełnionych przez sektor publiczny i działalności gospodarczych o lokalnej głównie skali zasięgu, wykształciły się pewne funkcje wyspecjalizowane, obejmujące skalę co najmniej regionalną. Tak jest w przypadku Raciąża, Chorzeli i Brańska, a także Ciechanowca oraz Myszyńca.

W Raciążu wyspecjalizowane funkcje gospodarcze są związane z przemysłem. Zlokalizowanych jest kilka dość dużej wielkości zakładów, głównie reprezentujących branżę rolno-spożywczą. Największy spośród nich, mleczarnia wchodząca w skład sieci *Polmlek*, kontynuująca tradycje okręgowej spółdzielni mleczarskiej, zatrudnia ponad 200 stałych pracowników, a jej produkty trafiają do sklepów sieciowych w kraju, jak również (np. mleko w proszku) za granicę, w tym do niektórych krajów Afryki i Bliskiego Wschodu. W 2011 r. powstała wytwórnia pasz *Celdrób*, także należąca do ogólnopolskiej sieci, która zatrudnia ok. 60 osób (połowa to pracownicy umysłowi). Po kilkudziesięciu pracowników zatrudniają przedsiębiorstwa (jedno z nich z udziałem kapitału szwedzkiego), produkujące granulaty PVCV oraz sprzęt elektrotechniczny. Do zakładów mleczarskich dojeżdżają pracownicy nawet z gmin mazurskich; z kolei część mieszkańców Raciąża do pracy dojeżdża do Płońska, a także do miejscowości leżących w strefie podmiejskiej Warszawy.

Z mleczarstwem związane są również wyspecjalizowane funkcje Chorzeli, a ich tradycje sięgają lat 30. ubiegłego wieku. Tamtejsze zakłady, o nazwie Spółdzielnia Mleczarska Mazowsze, produkują i w większości eksportują sery twarde typu *Cheddar* oraz inne, wytwarzają także, jak się to określa *najlepsze na świecie masło*, przeznaczone dla swoich dostawców. Zatrudniają 200 osób, stosując w dużym stopniu zautomatyzowaną produkcję. Mają 1600 udziałowców³⁶ i 1500 dostawców w obszarze o promieniu do 40 km; są przedsiębiorstwem mocno zakorzenionym na tym terenie. Promują swoje produkty jako zdrowe, pochodzące z nieskażonego środowiska; na rynku międzynarodowym konkurują jednak również ich ceną. Zakłady mleczarskie to jedyny duży pracodawca w mieście i gminie (znaczna jest liczba małych firm – handlowych, transportowych, budowlanych, w tym działających na szerszym rynku), zaawansowane są jednak plany lokalizacji na wykupionym już terenie, w obrębie utworzonej i wyposażonej w infrastrukturę strefie przemysłowej, zakładów należących do firm z branży drzewno-papierniczej oraz meblarskiej.

Inny jest profil funkcjonalny Brańska. Był on od dawna znany jako ośrodek handlu o rozległym zasięgu. Te tradycje kontynuowano także w późniejszym okresie³⁷.

³⁶ Część udziałów, wykupionych przez koncern Kraft Jacobs, przejęła następnie firma francuska Bell, która prowadzi produkcję w trybie okresowym, w odrębnych zakładach, także zatrudniających 200-300 pracowników.

³⁷ Brańsk uzyskał tytuł Mistrza Gospodarności w ogólnopolskim konkursie w 1978 r.

Rozkwit prywatnej działalności gospodarczej w latach transformacji oraz praca zarobkowa za granicą stały się źródłami lokalnej zamożności, odzwierciedlonej współcześnie w postaci wysokich (porównywalnych z Białymstokiem) cen działek, domów i mieszkań. Świadczy o niej również, na co wskazywano w wywiadach, rozwój lokalnego spółdzielczego banku. W zakresie działalności produkcyjnej, obok branż drzewnej oraz spożywczej (tartaki, masarnie), w mieście wykształciła się specjalizacja w postaci wytwarzania na skalę przemysłową zniczy. W tej dziedzinie powstało w Brańsku *zagłębie producentów*, obejmujące kilka częściowo kooperujących ze sobą firm, zatrudniających od 50 do 150 pracowników, przy postępującej, zwłaszcza w ostatnich latach automatyzacji produkcji. Lokalne *korzyści aglomeracji*, obok wymiany niektórych komponentów, są związane m.in. ze wspólnym źródłem zaopatrzenia w importowany surowiec, parafinę. Zasięg rynku zbytu jest ogólnokrajowy, a od kilku do kilkunastu procent wartości sprzedaży przypada na eksport.

W Ciechanowcu działalność gospodarcza jest silnie powiązana z rolnictwem. Dotyczy to również niewielkiego w tym mieście przemysłu. Działają zatrudniające ok. 80 pracowników zakłady wędliniarskie należące do krajowej sieci, dysponującej hurtowniami w największych miastach. Funkcjonują tartaki, a także młyn, kontynuujący w tej dziedzinie 110 lat lokalnej, rodzinnej tradycji, zaopatrujący m.in. polskie piekarnie i sklepy w Brukseli. Relatywnie rozbudowane są różnorodne usługi świadczone na rzecz gospodarstw rolnych w tej, jak i dalszych, sąsiadujących z nią gminach. W zakresie upowszechniania kultury, ponadlokalny zasięg oddziaływania ma tutejsze muzeum rolnictwa. Prawdziwą specjalnością Ciechanowca w regionalnej co najmniej skali, opartą jak się to ujmuje na miejscowych, podlaskich tradycjach gościnności, również z dodatkiem współczesnych form ludowej kultury, stała się jednak tzw. turystyka weselna. W mieście i bliskiej okolicy powstało kilkanaście (14, według innego źródła 16) ośrodków organizujących uroczystości weselne, niekiedy też inne imprezy rodzinne, a w nich sal biesiadnych gromadzących po paręset osób. Wśród korzystających z tych usług wymienia się mieszkańców dużych miast – Białegostoku, Lublina, Warszawy, nawet Częstochowy. W letnie weekendy czterotysięczny Ciechanowiec *staje się jak gdyby dwa razy większy*.

Sfera usług, w tym powiązanych z rolnictwem, stanowi także o podstawach gospodarczych Myszyńca. Funkcje tego miasta w zakresie kultywowania oraz upowszechniania ludowej kultury kurpiowszczyzny były omawiane w rozdz. 5. Wspomniano o zarówno lokalnym, jak i krajowym oraz po części międzynarodowym zasięgu podejmowanych działań i organizowanych uroczystości. W tej szerszej skali przestrzennej są one powiązane z funkcją turystyczną miasta. Na turystów krajowych i zagranicznych są ukierunkowane dość rozwinięte usługi hotelarskie i gastronomiczne. Potencjał turystyczny miasta i jego otoczenia jest jednak wykorzystany w niewielkiej części. Aktywność gospodarcza, ogólnie wysoka, dotyczy głównie małych podmiotów. W Myszyńcu działa znaczna liczba firm handlowych i budowlanych, warsztatów mechanicznych. Jest także bank spółdzielczy. Świadczone są różnorodne usługi na potrzeby gospodarstw rolnych w gminie. Największym przedsiębiorstwem

przemysłowym, zatrudniającym ponad stu pracowników jest zakład produkcji euro-palet. Kilkudziesięciu pracowników zatrudnia jedna z firm transportowych. Część mieszkańców dojeżdża poza miasto do pracy.

W Górowie Iławeckim podstawy gospodarki miasta, w tym znaczną część miejsc pracy tworzy sektor publiczny – lokalny urząd i jego służby, szkoły, straż graniczna, funkcjonujący w jednej z pobliskich miejscowości zakład karny. Zalicza się tutaj także specjalistyczna placówka opieki zdrowotnej – rehabilitacyjny oddział szpitala wojewódzkiego, rozpoznawalna na co najmniej regionalnym poziomie. Jest jednak również sporo niewielkich prywatnych firm handlowych, budowlanych, transportowych; ponadto tartaki, warsztaty meblarskie, tapicerskie, piekarnia zaopatrująca w produkty oparte na własnych recepturach sklepy, również w sąsiednich powiatach. Większe spośród lokalnych przedsiębiorstw, zatrudniające po ok. 30-40 pracowników to zakład drewnianej stolarki okiennej, w tym przeznaczonej do zabytkowych obiektów, także za granicą oraz założona przez byłego mieszkańca Śląska wytwórnia artykułów metalowych, w tym okuć, m.in. dla stacji metra i centrum olimpijskiego w Warszawie.

W Białej Piskiej głównym lokalnym pracodawcą są jednostki urzędu miasta-gminy, kolejnym szkoły. W miejscu istniejących w latach 80., później zlikwidowanych zakładów drzewnych i rolno-spożywczych powstało niewiele nowych. Największy, zatrudniająca 150 pracowników hurtownia artykułów medycznych przeznaczonych na potrzeby szpitali, przenosiła się w 2018 r. do Piszcu. Mniejsze, kilku do kilkunastuosobowe firmy to m.in. zakład usług elektroenergetycznych, realizujący prace w różnych miejscach w kraju oraz inny, wytwarzający wiązki elektryczne. Działa tartak, usługi budowlane, stolarskie. Są prowadzone różnorodne usługi dla rolnictwa³⁸. W Białej mieszka zresztą pewna liczba właścicieli okolicznych gospodarstw rolnych. Mieszkańcy dojeżdżają także do pracy do pobliskich, większych miast.

Sfera budżetowa, w tym urząd miasta-gminy wraz z podległymi mu jednostkami oraz szkoły, jest również zasadniczym składnikiem podstaw gospodarczych – największym w sumie pracodawcą w Szczuczynie. Działa spółdzielnia inwalidów. Nie ma wielu zakładów prywatnych, zwłaszcza zatrudniających więcej niż kilku pracowników. Wymienia się eksportujące część wyrobów małe firmy meblarskie, transportowe, bank spółdzielczy, lokalne placówki handlowe i usługowe; wśród nich firmy zaopatrujące w środki produkcji gospodarstwa rolne. Mieszkańcy Szczuczyna dojeżdżają także do pracy, zwłaszcza do nieodległego Grajewa, m.in. do tamtejszych zakładów mleczarskich. Są jednak szerokie, realizowane już zamierzenia rozwojowe miasta, związane z przyciągnięciem zewnętrznych inwestorów do wyposażonej w infrastrukturę, usytuowanej przy węźle drogowym strefy przemysłowej³⁹ (fot. 47 i 48). Równolegle, prowadzone w ramach TBS przez gminę budownictwo zachęca do osiedlania się w Szczuczynie nowych mieszkańców.

³⁸ Były one przedstawione bardziej szczegółowo w poprzednim rozdziale.

³⁹ Według stanu z końca kwietnia 2019 r. działa w niej już przedsiębiorstwo produkujące kompozytowe deski podłogowe, przygotowywana jest przez inną firmę produkcja opakowań opartych na surowcu drzewnym. Docelowo oczekuje się od 600 do nawet 800 nowych miejsc pracy.

Fot. 47. Szczuczyn – planowana strefa przemysłowa

Fot. 48. Strefa przemysłowa w Czarnej Białostockiej

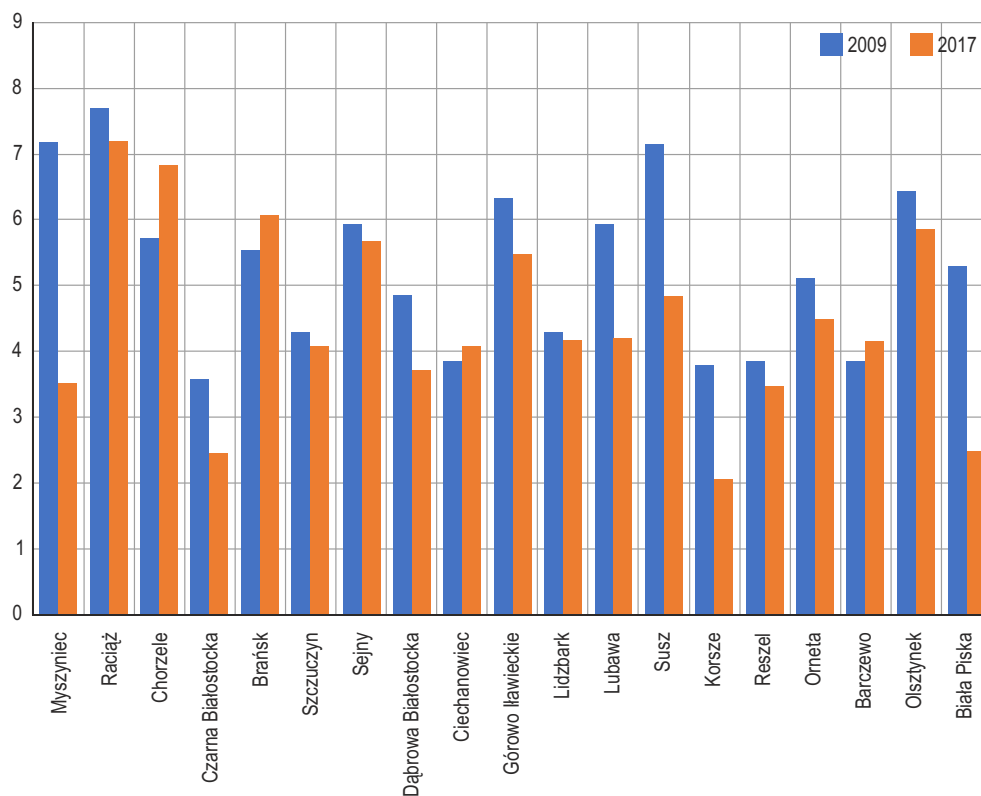
Dąbrowa Białostocka, wcześniej siedziba powiatu, ma rozbudowany jak na liczbę mieszkańców sektor publiczny – obok urzędu miasta i gminy także szpital oraz zatrudniające 130 osób placówki oświatowe. Miasto pełni funkcje ośrodka handlu i usług wobec rolniczego zaplecza o ponadgminnej skali. Po likwidacji państwowych zakładów ograniczeniu uległa jego rola w zakresie przemysłu, w tym przetwórstwa rolno-spożywczego, jak również jako celu dojazdów do pracy. W przeprowadzonych w Dąbrowie wywiadach wskazuje się na brak dużego, oferującego 200-300 miejsc pracy zakładu. Obecnie spośród większych przedsiębiorstw działa mleczarnia, włączona do sieci MlekoPolu, a w innych branżach m.in. trzy tartaki, mające od kilkunastu do kilkudziesięciu pracowników, specjalizujące się na rynku krajowym w produkcji podłóg i schodów oraz liczne małe firmy, związane z rolnictwem, handlem i budownictwem.

Korsze i Czarna Białostocka to miasta założone jako ośrodki o wyspecjalizowanych, związanych z gospodarką funkcjach. Pierwsze z nich, powstałe w drugiej połowie XIX w. jako osada kolejarska na skrzyżowaniu ważnych szlaków, w tym linii Berlin – Kłajpeda, nabyło z czasem także funkcje lokalnego ośrodka usługowego. Kolej utrzymała podstawową rolę w gospodarce miasta do początku lat 90., gdy nastąpiła jej elektryfikacja i związana z tym likwidacja zakładów remontowych. Drugim filarem były państwowe zakłady sieci rybackich, jedyne tego rodzaju w Polsce. Obecnie głównym pracodawcą w Korszach jest urząd miasta i gminy, następnym szkoły. Działające w mieście przedsiębiorstwa zatrudniają nie więcej niż od kilkunastu do parędziesięciu pracowników. Należy do nich firma kontynuująca w pewnym zakresie wyrób sznurów i sieci (w tym na eksport), prowadząca także działalność budowlaną; ponadto zakład recyklingu akumulatorów oraz zakłady piekarnicze, obejmujące zasięgiem sprzedaży m.in. Kętrzyn i Olsztyn. Są też mniejsze zakłady rolno-spożywcze produkujące dżemy, także mleko w proszku. Mieszkańcy dojeżdżają do pracy, głównie koleją do Olsztyna.

Czarna Białostocka ma nowszą genezę. Odgrywała rolę osiedla mieszkaniowego wybudowanego w pobliżu powstałej w 1956 r. fabryki wyrobów precyzyjnych, produkującej w późniejszych okresach sprzęt gospodarstwa domowego oraz maszyny rolnicze. Uzyskała również z czasem funkcje lokalnego ośrodka administracji, handlu i usług dla otaczającego, w większej części zalesionego obszaru. Po zamknięciu zakładów w latach 90. mieszkańcy Czarnej dojeżdżali masowo do pracy do Białegostoku. Stan taki utrzymał się w znacznym stopniu po rewitalizacji terenów poprzemysłowych i otwarciu w 2012 r. Podlaskiego Parku Przemysłowego. Działa w nim obecnie kilka firm o zróżnicowanym profilu oraz ogólnopolskim, częściowo także międzynarodowym zasięgu rynku, zatrudniających od kilkudziesięciu do kilkuset osób (fot. 48) Usytuowane w gminie, pozyskują one pracowników zarówno z Czarnej Białostockiej, jak i innych miejscowości, w tym także, m.in. kadrę zarządzającą z Białegostoku. W samej Czarnej jej mieszkańcy, jak się wskazuje w wywiadach, pracują w urzędzie, szkołach, domu kultury, sklepach, w tartaku.

Powyższy, ogólny rejestr pełnionych przez małe miasta funkcji wskazuje na głębokie zróżnicowanie objętego tym studium podzbioru pod względem gospodarczych

podstaw rozwoju. Zasadne jest pytanie, jak odzwierciedlone jest ono w wybranych danych statystycznych. Jednym z adekwatnych mierników może być przypadająca na daną liczbę mieszkańców liczba zarejestrowanych w miastach podmiotów, zatrudniających co najmniej dziesięciu pracowników (nie jest on odpowiedni w przypadku większych podmiotów, ze względu na ich małą, relatywnie stabilną w ostatnim dziesięcioleciu liczbę – od 1 do 11 w badanych miastach). Jak wskazują wyniki ankiety, przedsiębiorstwa tej wielkości cechuje z reguły ponadlokalny – co najmniej regionalny zasięg rynkowy, mogą być one zatem traktowane jako reprezentujące na tym poziomie hierarchii w systemie osadniczym wyspecjalizowane funkcje. Na ryc. 4 poszczególne miasta są uszeregowane w takiej kolejności, w jakiej były one przedstawione w tekście. Właściwe są co najmniej dwa zastrzeżenia. Po pierwsze, na ukazane wartości oddziałują różnice między miastami co do stopnia niezgodności oficjalnych z rzeczywistymi danymi dotyczącymi liczby mieszkańców. Po drugie, w grę wchodzi różnice w zakresie branżowej struktury, obok struktury wielkościowej prowadzonych działalności gospodarczych.

Rycina 4. Liczba podmiotów zatrudniających powyżej 9 pracowników w małych miastach zbioru w przeliczeniu na 1000 mieszkańców: 2009 i 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W wyborze kolejności, w jakiej wymieniono poszczególne miasta w tym rozdziale, są uwzględnione także ich inne, potencjalnie ważne poza *stricte* gospodarczymi funkcje. Z tego powodu interesująca może być zgodność lub rozbieżność wartości rozpatrywanego miernika tych drugich nie tyle pomiędzy, co w obrębie wyróżnionych podgrup. Pierwsza z zauważalnych różnic, relatywnie niska pozycja Lubawy na tle Olsztyńka i Susza, wynika z dominacji w tym mieście dużych (zwłaszcza jednego) przedsiębiorstw. Druga, to zaznaczona przewaga Ornety nad Reszlem w zakresie małej i średniej przedsiębiorczości. Trzecia, to wyróżniająca się i trwała, lecz również udokumentowana w wywiadach pozycja Raciąża. Czwarta wreszcie, to występująca w przypadku Górowa Iławeckiego, także ukazana w przeprowadzonych wywiadach i potwierdzona w badaniu ankietowym aktywność gospodarza, z jednocześnie szeroką gamą funkcji sektora obecnych tam usług publicznych.

Większe podmioty, zatrudniające nie mniej niż 50 pracowników, skupiają się w Lubawie, Lidzbarku, Olsztyńku, Barczewie; występują w liczbie co najmniej siedmiu (według danych z 2017 r.) także w Ornecie i Brańsku. W sytuacji Lubawy, Barczewa oraz Susza są one obecne również, w liczbie czterech do pięciu jednostek, na otaczających te miasta wiejskich terenach odpowiednich gmin. Pod względem sektorowej struktury zatrudnienia, dane zebrane w trakcie studiów terenowych, jak i oparte na bazach statystyki publicznej ukazują (podobnie jak wyniki dla małych miast Warmii i Mazur, zawarte w przytoczonej wcześniej pracy M. Bogdańskiego), skupienie wyspecjalizowanych funkcji w sektorze przemysłowym w przypadku Lubawy, Lidzbarka, Susza, Raciąża, Brańska; w mniejszym stopniu Olsztyńka, Reszla i Chorzeli, z dominacją publicznego sektora nierynkowych usług oraz wyraźnie zróżnicowanym udziale usług rynkowych w pozostałych badanych miejscowościach.